

AĞ FEMİNİZMİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÖĞRENİMİ¹

Leona M. English, Catherine J. Irving

Çeviren: Burcu Tokat

Makale, internet üzerinden haberleşmenin ve iletişimin artması ile birlikte genel olarak toplumsal hareketlerin özeldi ise feminist hareketlerin faaliyetlerinin nasıl dönüştüğü ve bu yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla birlikte ne gibi yeni imkanların oluştuğuna dair farklı görüşleri bir araya getiriyor. Saha çalışmaları yapan feminist kurumların yeni bilgi teknolojilerini ve sosyal medyayı kullanarak çalışmalarını nasıl yaygınlaştırabileceği, dünyanın farklı yerlerindeki toplumsal hareketlerin bu araçları kullanarak birbirlerinden neler öğrenebileceği ve ne tür farklı modeller yaratılabileceği üzerine tartışmalar sunuyor.

2011 Mısır devrimi sırasında Kahire'nin Tahrir Meydanı'ndaki kitlesel eylemler küresel medyada oldukça ilgi gördü. Eylemlere katılan kadınların maruz kaldığı cinsel taciz ve suistimaller ise daha az dikkat çeken hikayelerdi. Kendisi de genç bir kadın olan Nihal Saad Zaghloul, kadınların o dönemde ve devamında karşı karşıya kaldıkları şiddete dikkat çekmek için diğer kadınlarla sosyal medya üzerinden iletişime geçmeye başladı. Bu kadınlar Tahrir Meydanı'ndaki ve otobüs, tren gibi diğer kamusal alanlardaki şiddete karşı duyarlılığı artırmak için *Bassma* (Mühür Hareketi) isimli bir grup oluşturdular. Grup kadınların özgürce dolaşabilmeleri için bu mekanları geri kazanmaya yönelik faaliyetler yürütüyor (Reeve, 2014).

Bassma'nın üyeleri tehdit altında olan kadınlara yardım etmek için yürüyüşler düzenliyor ve faillerin adalet önüne çıkartılması için çalışıyor. Bu yürüyüşler sırasında farkındalığı artırmak için sokaklarda insanlarla da konuşuyor, onları potansiyel olarak tehlikeli olabilecek durumlarda gerginliği azaltmak için arabulucu rolü üstlenmeye teşvik ediyorlar. Bu şiddete şahit olan ve dayanışmaya katılan erkekler de yürüyüşlere katılarak diğer erkekleri eğitiyor. *Bassma*'daki kadınlar erkek gönüllülerle cinsel tacizin sebeplerini tartışmak için birlikte çalışıyor, böylece erkekler de temel güç ilişkilerini anlayarak bu hareketin etkili savunucuları olabiliyor (Reeve, 2014). Grup aynı zamanda HarassMap [TacizHaritası] isminde, Mısır'daki cinsel tacizi ve şiddeti belgelemek için dijital haritalama kullanan bir başka çevrimiçi aktivist grupla da birlikte çalışıyor (Zaghloul, 2013). Kadınlar arasındaki bu örgütlenmiş öğrenme ve aktivizm; kadınların içinde buldukları mevcut koşulları, vatandaşların bu konuda neler yapabilecekleri ve ihtiyaç duyulan hukuki destek hakkında daha geniş toplum kesimleriyle ortak bir anlayış geliştirmek için bir temel sağlıyor. Bu aynı zamanda *Bassma*'nın insanları

eğitmek ve ittifaklar aracılığıyla eriştikleri kitleleri artırmak için geliştirdikleri savunuculuk stratejilerine katkı sağlıyor. Öğrenme hem grup içinde hem de topluluklar arasında gerçekleşiyor ve böylelikle değişim için bir sıçrama tahtası görevi görüyor.

Sokaklarda ve İnternette Aktivizm

Yirmi birinci yüzyılda iletişim kurma ve insanları ortak bir amaç uğruna harekete geçirme yolu olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) etkisini göz ardı ederek toplumsal hareketlerden bahsetmek çok zordur (Foroughi & English, 2013). Bilgi ve iletişim teknolojileri özellikle internet üzerinden bilgi paylaşmayı mümkün hâle getiren, elektronik posta, sosyal medya ve World Wide Web [dünya çapında Web] üzerinden ulaşılan web sitelerini içeren dijital ağlar ve radyo gibi bazı bilgisayar öncesi teknolojiler olarak tanımlanabilir (Hafkin & Huyer, 2006). BİT kavramı aynı zamanda bu ağlara ulaşmakta kullanılan bilgisayar, cep telefonu ve GPS gibi elde taşınabilen araçları da tanımlamak üzere de kullanılabilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisini anlamak için, “bu araçların kendisini anlamanın yanında, bunların insan davranışlarını nasıl değiştirdiğini, özellikle de hangi yeni hareketleri mümkün kıldığını anlamamız gerekir” (Toboso, 2011, s. 111; ayrıca bkz. Gorman, 2008). Bassma BİT’leri kullanarak örgütlenme ve cinsiyete dayalı şiddet vakalarında savunuculuk faaliyetleri yapan ve sayıları artmakta olan aktivist kadın örgütlerinden bir tanesi (bkz. FIDH, 2014). Kadına yönelik şiddeti haritalandırmaya olan katkıları, şiddetin fiziksel etkilerine çok daha geniş bir görünürlük getirmektedir.

BİT’in sosyal adalet çalışmalarındaki rolü araştırmacılar ve eğitimciler için de büyüyen bir ilgi alanıdır (Irving & English, 2009). Bilgi ve iletişim teknolojileri savunuculuk, toplumsal hareket öğrenimi, ilişkilendirme ve ağ oluşturma ve bağış toplama gibi alanlarda faaliyet gösteren pek çok kâr amacı gütmeyen kurum için muazzam imkanlar sunar (Kenix, 2008). Canlı bir çevrimiçi varlık gösteremeyen örgütler kendilerini dezavantajlı bir konumda bulabilirler. Ancak, bu çevrimiçi faaliyeti sürdürmek için azımsanmayacak ölçüde çaba göstermek gerekir. Etkili bir kampanya ve eğitim, sihirle ya da teknolojinin kendine içkin doğası sayesinde kendiliğinden meydana gelmez. Dahası, bu yeni teknolojilerin kültürlerimiz ve toplumlarımızdaki rolünü anlayabilmek için öğrenmeye dair henüz cevaplanmamış pek çok soru ve mesele üzerine düşünmeye devam etmeliyiz. Feministler ise özellikle çevrimiçi dünyanın tartışmaya açık olan doğasına ve teknolojiye dair cinsiyetçi anlayışlara dikkat çekmektedirler.

toplumsal hareket öğrenimi ve belgeleme

20. yüzyılda gerçekleşen oy hakkı mücadelesi, alkol karşıtı hareket² ve feminist hareketler öncelikle kişilerin bizzat katıldığı yürüyüşler, konuşmalar veya çeşitli görsel eylemler yoluyla gerçekleşmişti. Bu eylemler hakkındaki bilgilerimizin çoğu korunmuş arşiv görüntülerine ve aktivistlerin yenmeyi umdukları adaletsizlikler hakkında halkı eğitmek için ürettiği kitapçıklar,

posterler ve manifestolara dayanır. Kadınların parlamentolarda veya üniversite kampüslerinde yaptıkları kitlesel eylemlerin arşiv görüntüleri kadınların kamusal aktivizminin fizikselliği hakkında hâlâ güçlü mesajlar taşır. Bu öyle bir fizikselliştir ki günümüzün “çevrimiçi aktivizmi”ne rağmen hâlâ capcanlıdır. Günümüzdeki BİT aktivizmine şüpheli yaklaşanlar için bu aktivizm ne yazık ki dünyayı bir internet kafenin konforlu sandalyesinden değiştiren bir kişi imajını çağrıştırmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal değişim için potansiyeli konusunda eleştirel olan bu kişiler, yurttaşların internet üzerinden bir dilekçe imzalamalarını ya da haber bültenleri veya ilgilerini çeken konularda videolar paylaşmalarını, ciddi bir zaman taahhüdünde bulunmamak veya ayrıcalıklı konumlarını riske atmamak olarak değerlendirerek bu şekilde bir konuya ilgi gösterme iddiasının kolaylığına işaret etmekte ve bunu tarif etmek için de *tıklama aktivizmi* gibi ifadeler kullanmaktalar. Onlara göre, mesajlar işe yaramayan çevrimiçi dilekçelerin laf kalabalığı arasında kaybolup gitmekte ya da dikkatler henüz dünün problemi çözülmeden bir sonraki büyük meseleye kaymakta. Ancak bu tarz eleştiriler değişimi etkilemek için kullanılacak farklı stratejilerin potansiyel güçlerini gözden kaçırma riskini taşıyor. Bassma'nın aktivistleri bir yandan teknolojiyi destekçilerini harekete geçirmek ve suçları belgelemek için kullanırken bir yandan da sokakta yürüttükleri faaliyetlerle şiddete doğrudan müdahale ediyorlar.

Toplumsal hareketlere katılım süreçleri aracılığıyla (buna BİT aracılığıyla katılımlar da dahil) enformel öğrenime önem verilmeye başlandı. Ancak, kurumların sanal ortamlardaki eğitici rollerinde stratejik olmaya dair düşünülerek tasarlanmış çalışmaları hakkında öğrenilecek hâlâ çok şey var. Bassma'nın faaliyetleri diğer toplumsal adalet hareketlerinin içerisinde cinsiyet meselesini vurguluyor. Diğer aktivistlerle dayanışma içinde çalışan feministlerin bu alanda katkıda bulunacakları daha pek çok şey var; bu kolektif öğrenme sayesinde hem kadın hareketi hem de diğer toplumsal hareketler hep birlikte zenginleşiyorlar (Bhattacharjya, Birchall, Caro, Kelleher, & Sahasranaman, 2013).

toplumsal hareketlerde teknoloji aracılığıyla öğrenme

Bilgi ve iletişim teknolojileri ve yetişkin eğitimi literatürünün çoğu bireysel öğrenim alanına (çevrimiçi öğrenme) ya da programlama becerisine odaklansa da bu bağlamda toplumsal hareket öğrenimi yeni yeni ortaya çıkıyor. BİT'nin aktivist kampanyaları güçlendirmeye nasıl yardımcı olduğuna dair daha fazla çalışmaya ihtiyacımız var. Aynı zamanda kadınların kendilerini etkileyen meseleleri ele alırken kolektif örgütlenme becerilerini çevrimiçi ortama nasıl uyarladıklarına da daha fazla ilgi göstermemiz gerekiyor. Örneğin, engelli kadınlar çeşitli hizmetlere ulaşma konusundaki tartışmalara bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak katılabilirler. Hatta bu alandaki politika ve mevzuatın değiştirilmesi için lobi faaliyeti yürütmek amacıyla bu teknolojilerden faydalanabilirler. Böylece, BİT kadınlara erişim ve

hareket kısıtlılıklarından kurtulma imkanı sağlar; elbette bunun için gerekli kaynaklara sahiplerse.

teknoloji ve toplum eleştirilerine yeniden bakış

Bu bölüm, feminist örgütlerin BİT kullanımına dair erken dönem tartışmaları teknoloji ve toplum üzerine geliştirilen kuramların evrimi, toplumsal hareket öğrenimi ve aktivizmde BİT'nin etkisi ve bu gelişen anlayışların kadınların öğrenme ve feminist örgütlenme faaliyetleriyle ilişkisi bağlamında yeniden değerlendiriyor. Bu yeni teknolojilerin gelişmesi toplumun pek çok alanını derinden etkiledi ve bu etki hatırı sayılır sayıda eleştiri ve tartışma üretti. Kimileri bilginin gücünün insanların kontrolüne geçerek demokratikleşmesini takdir ederken kimileri ise bilgi bombardımanından ve ilgi göstermemiz gereken konuların fazlalığından veya kişinin kendisine odaklanan çevrimiçi grupların insanların ilgi alanlarını daraltmasının bilişsel etkilerinden korku duydular.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal değişimi desteklemekteki rolü hâlâ devam eden bir tartışma. Paolo Gerbaudo (2012) “tekno-şöhret söylemi”ni (s. 6) değişimin üreticisi olarak teknolojiye duyulan büyük saygıya atıfta bulunarak tanımlar. Arap Baharı ayaklanmalarının sosyal medya devrimi olarak indirgemeci biçimde tanımlanmasına eleştirel bir şekilde yaklaşır. Gerbaudo'ya göre bu yaklaşım gerçek aktivizmi ve kitlesel toplumsal hareketlerin fizikselliğini maskelemekte ve bu hareketlerin gücünü teknolojiye (onu neredeyse adeta tanrılaştırarak) devretmektedir. Gerbaudo, bu indirgemeye cevaben ve aktivistlerin sosyal medyayı nasıl kullandıkları konusuna daha geniş bir anlayış getirmek amacıyla, teknolojinin rolü hakkındaki çalışmaları toplumsal hareket kuramlarıyla birlikte yeniden değerlendirir. Gerbaudo bilgi ve iletişim teknolojileri alanını şeytanlaştıran “tekno-septik”lere karşı da eşit derecede eleştireldir. Bu şüpheler kafelerde takılan “tıklama aktivistlerinin” adanmışlığını sorgulayan taraftır.

Şüpheler ve teknoloji şampiyonları arasındaki bu gerilim, Audre Lorde'un (1984) “sahibinin araçları”, sahipler tarafından halihazırda eşitsizlikle doldurulmuştur uyarısını da hatırlatır bir biçimde, teknoloji ve topluma dair feminist kuramlarda da aynı derecede görünürdür. Bu, kadınların katılım için daha fazla fırsata sahip olmasını güvence altına alan bir durum mudur yoksa bu araçlar zaten tabiatları gereği kusurlu mudur? Bu say, teknolojiyi reddetmenin neredeyse imkansız olduğu 21. yüzyılda anlamsız görülebilir. Ancak teknolojik yenilikleri, hangilerinin geçici bir heves hangilerininse bir dönüşüm olduğunu anlamak için takip etmek bile o kadar vaktimizi alıyor ki harekete ve kazanıma dair daha derin ve ince bir anlayış geliştirmekte geç kalıyoruz.

Tüm bu konunun kalbindeki gerçek, teknolojinin insanlar tarafından yaratılmış olduğudur. Eğer meseleleri açık bir şekilde anlayabilirsek, değişim için her zaman fırsat vardır. Öyleyse, BİT'nin varlığını reddedemeyeceğimize göre, daha kapsayıcı olan yeniliklerin peşinde

koşabiliriz. Hatta koşmalıyız. Bu makaledeki amacımız açısından, teknoloji ve toplum alanındaki toplum temelli öğrenme ve ve aktivizm konusunda uygulanabilir etkileri olan birkaç tartışmaya odaklanacağız. Bu tartışmalar genellikle erişim (sıklıkla “dijital bölünme” terimiyle anılır), kadınların teknoloji deneyimleri ve kadınların bu bağlamdaki öğrenme süreçleri meselelerine odaklanır.

dijital bölünmeden dijital kapsayıcılığa

Geçtiğimiz yıllarda bilgisayar teknolojisinin sahip olduğu potansiyelle birlikte, teknoloji sebebiyle ortaya çıkan ya da teknoloji aracılığıyla sürdürülen eşitsizlikler hakkındaki kaygılar da çoğaldı. İfade edilen endişe ticaret, siyaset, eğitim gibi her geçen gün daha çok teknoloji aracılığıyla yürütülen faaliyetlerden, teknolojiye erişme imkanı olmayanların dışlanacak olmasıdır. Bu endişe, 1990’lardan beri genellikle *dijital bölünme* olarak tanımlanıyor. Başlangıçta bağlantısı olan/olmayan bölgelere veya nüfuslara dikkat çeken eleştiriler (Shade, 1996, 2004) daha sonra gittikçe *derinleşen bölünmenin* (Van Dijk, 2005) değişmeyen sebeplerine dair analizleri içermeye başladı. Eleştirilerdeki bu yön değiştirme sosyo-ekonomik koşullar, toplumsal cinsiyet ve fiziksel engeller gibi etkenlerle marjinalleştirilmiş insanlar açısından bu konuyla ilgili diğer meseleleri ve bu durumun sonuçlarını göstermeye yardımcı oldu (Jaeger, 2012). Zaten topluma dahil olma konusunda pek çok engelle karşılaşan nüfusun bu kesimleri iki kat daha dezavantajlı duruma düşmüşlerdi. Bu sebeple, BİT hakkındaki eleştirel tartışmalar günümüzde, erişim ve adaptasyon konularından çok güç ve kontrol kavramlarına yönelmiş durumda (Eubanks, 2011). Teknolojinin ötesine uzanan bu konuların varlığının kabul edilmesiyle birlikte tartışmaların odağı, bu uçurumu kapatacak köprü olarak görülebilecek aktif toplumsal pratikleri vurgulayan “dijital kapsayıcılık” (Selwyn & Facer, 2007) meselesine doğru kaydı. Bu durum, yetişkin eğitimcileri için, teknoloji desteği ya da beceri atölyelerinden çok daha fazlasını kapsayan bir öğrenimin kapılarının aralanmasına işaret ediyor.

Mario Toboso (2011) erişimden çok etkililiğe vurgu yapan *fonksiyonel çeşitliliği* yurttaşların teknolojiyi kendi hedefleri için kullanmaları olarak tanımlıyor. Toboso bu tanımlamaları fiziksel engelli yurttaşları düşünerek yapar. Engelsiz yurttaşların deneyimlerini yeniden üreten bir perspektiften bakmak yerine, Toboso’nun vurgusu engelli yurttaşların teknolojiyi kendi istekleri doğrultusunda kullanmaları üzerindedir. Bunun için engelli yurttaşların teknolojik gelişmelerde söz sahibi olması ve hâlâ belirli tasarım standartlarıyla işleyen teknoloji alanındaki düşünme biçiminin değişmesi gerekir (Toboso). Burada esas bahsettiğimiz mesele kontroldür.

Saha çalışmaları yapan kurumlar, sosyal hizmetlere erişmeye çalışan vatandaşlara destek sağladıklarından giderek artan dijital eşitsizliğin oldukça farkındalar. Devlet bürokrasisi artık vergi iadesi formlarından iş arama başvurularına hatta engellilik yardımına kadar her

hizmetini yerelde görevlendirdiği memurlar aracılığıyla değil çevrimiçi formlarla veriyor. Artık “herkes”in bilgisayarlara erişimi olduğu varsayımından hareketle, toplumun her kesiminden insanın erişebildiği halka açık bilgisayar merkezlerine sağlanan hükümet fonları kesiliyor ve bu durum yeni bir uçurumun oluşmasına neden oluyor.

Sahada çalışma yapan örgütler bu uçurumu kapatmanın yolunu herkese bilgisayar erişimi sağlayacak çalışmalar yapmakta buldular. Ancak oldukça kısıtlı bütçelerle çalışan ve yetersiz araçlara sahip olan bu örgütler için bu çalışmaları yapabilmek son derece güç. Bu örgütler dışlanmış nüfusun önceliklerini anlamada önemli bir rol oynuyorlar. Örneğin, Hindistan’da bilişim teknolojileri sektöründe inanılmaz bir gelişme yaşansa da pek çok kadın bu sektörde yer alamıyor. Bu eşitsizlik, kısıtlı hareket özgürlüğü olan kadınlara erişim ve eğitim sağlama konusunda kampanya yürüten yerel sağlık merkezleri, kütüphaneler ya da kadın merkezleri gibi kurumların önemini vurguluyor (Vivek & Antony, 2014). Danışanlarına sağladıkları eğitim ve desteğin yanı sıra bu kurumlar savunuculuk çalışması yapanlar kadar aktifler. Başka alanlarda yadsınan bu kesimlerin seslerini duyurmaya ve perspektiflerini görünür kılmaya yardım ediyor, kanun yapıcıların hâlâ öneminin ve gereğinin farkında varmadıkları işleri yapmaları için baskı yapıyorlar.

cinsiyetlendirilmiş ağlar: feminist konular ve BİT

Feminist kuram teknolojinin etkileri ve dönüştürücü toplumsal değişim potansiyeliyle ilgili oldukça önemli bir eleştirel düşünce geliştirdi (bkz. Cooks & Isgro, 2005). Bu konularda ilk yazmaya başlayan Donna Haraway (1985, 1991) gibi kuramcılar, kimlik siyasetlerinin yarattığı farklılaşmalardansa, kadınlar arasında yakınlıklar üzerine kurulu birleşmeler aracılığıyla kadınların kimlikleri arasında işbirliğini güçlendirmeyi sağlayacak teknolojinin imkanlarını keşfe çıktılar. *Siberfeminizm*, konularını teknolojinin rolünü hayatlarında ve işlerinde tanımlayarak ve kullanarak talep eden kadınların faaliyetlerini temsil etmeyi ve bunları kuramsallaştırmayı işaret eder (Gajjala & Oh, 2012). Ancak teknolojinin ataerkiyi yerle bir edeceği konusundaki vaadi sonu gelmeyen engeller sebebiyle gerçekleşmemektedir. Siberfeminizm teknoloji dünyasına dahil olamayan kadınları göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiş (Van zoonen, 2001) ve kuramsal titizliğe fazla önem vermesi sebebiyle de sorgulanmıştır (Rosser, 2005, 2012). Siberfeminizm terimi gittikçe kullanımdan kalkmakta olsa da bu kuramsal çalışmanın yarattığı heyecan feminist aktivizmin teknolojiyle beraber alabileceği biçimleri hayal edenler için hâlâ baki. Son beş yıldaki devrimci çabaların yükselişini ve muhaliflerin koordinasyonunda ve harekete geçişlerinde teknolojinin rolünü araştıran yakın tarihli çalışmalar sayesinde bu alandaki incelemeler de zenginleşmeye başladı. Küresel Güney’e odaklanan Ineke Buskens ve Anne Webb (2009, 2014; ayrıca Buskens, 2013) gibi yazarlar geçen on yılda Afrika ve Asya’da kadınların örgütlenme ve harekete geçişte teknolojinin kullanımını ön plana çıkardılar.

Siberfeminist düşüncenin gelişimi, kadınların teknoloji alanındaki liderlik pozisyonlarında yeterince yer almaması sebebiyle sorgulandı. Bu durum, teknolojik gelişmelerin eril önyargıları devam ettirmesini anlamaya odaklanan başka bir eleştiri ve inceleme akımına dikkatimizi çeker. BİT henüz oldukça yeni olabilir ancak toplumsal cinsiyet, teknoloji ve toplum eleştirileri hiç de yeni alanlar değildir. Ursula Franklin (1999) gibi entelektüeller teknolojinin rolünün toplumdaki eril temellerine ve kadınların teknolojiye yaptıkları katkılarının nasıl görmezden gelindiğine uzun süredir dikkat çekiyorlar. Teknolojik sistemleri yönetenler, telefon operatörü ya da fabrika çalışanı gibi çoğunlukla son kullanıcı ve düşük maaş ödenen rolleri kadınlara bırakıyorlar. Her zaman optimist olan Franklin ise umudunu koruyor:

Kadınların teknolojiye en büyük katkısı onların anlayarak, eleştirerek ve kadınları teknolojiden uzak tutan etmenleri yok ederek tekno-yapıları değiştirebilme potansiyelinde yatıyor. Ancak o zaman teknolojinin gerçek dünyasını değiştirebilme ihtimaline sahip olacağız. (s.104)

Araştırmacılar, teknolojik olarak gelişmiş toplumlarda kadınların varlığını ve alana katkılarını araştırmaya devam ediyor. Örneğin, Virginia Eubanks (2011), New York'taki Troy YWCA kurumunda işçi bir kadına verdiği dört yıllık bir eğitim hakkında bir rapor yazdı. Gözlemleri, Ursula Franklin'in (1999) telefon operatörleri ve daktilocular hakkındaki eski çalışmasına oldukça benzer biçimde, kadınların teknolojiyle sıklıkla ilişkilendikleri ve teknolojinin boyunduruğu altında kaldıkları durumlarda yaşanan hikayeleri açığa çıkarıyor. Eubanks'ın da söylediği gibi pek çok düşük gelirli kadının, çağrı merkezlerinde ya da daktilocu olarak çalıştıkları için teknoloji alanında oldukça kapsamlı deneyimleri var. Bu kadınlar ayrıca hükümetle ve sosyal hizmetlerle bilgisayar aracılığıyla ilişki kurdukları için insansızlaştırılmış teknolojinin etkilerini de deneyimliyorlar. Eubanks'ın çalışmasındaki katılımcılar vaka dosyalarının sistemde nasıl kaybolduğunu, müşterilerin önüne çıkan karar alma süreçlerinin bilgisayar tarafından yapılmış gibi sunulmasını ve gözetleme mekanizmalarının güçlü ve çevik farkındalığını anlatıyorlar.

Haraway'ın (1985, 1991) BİT'yle iş birliğini artırmak yönündeki vizyonunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak için daha çok yolumuz var. Şüpheliler, teknolojinin kontrol ve denetleme özelliğinin eşitsiz iktidar ilişkilerini daha da güçlendireceği ya da yurttaşları kendi küçük ortak ilgi alanları etrafında oluşmuş kümelerle sıkıştıracağı görüşleriyle buna karşı çıkacaklardır. Çalışmalar teknoloji alanlarında kariyer yapmak isteyen kadınların sayısında istikrarlı bir düşüş olduğunu gösteriyor. Bu düşük oranlara dair sunulan açıklamalar olağan şüphelilere işaret ediyor: matematik ve teknoloji konusunda cinsiyetçi klişeler, bu alanlarda ilerlemek için rol modellerin ya da danışmanların olmayışı ve cinsiyetçiliğin aleni olarak devam etmesi. Ne yazık ki bu durumun aksini gösteren örnekler bulmak hiç de kolay değil. Statistics Canada'nın toplumsal cinsiyet ve bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik kayıtlarına göre (Hango, 2013) bu alanlarda uzmanlaşan kadınlar hâlâ erkek mevkidaşlarına göre dezavantajlı durumdadır. Teknofobik kadın klişesi gibi basit cevaplar artık kabul edilebilir değil. BİT

alanındaki bireysel başarı örneklerinin sınırlı oluşu (Facebook'taki Sheryl Sandberg (bkz. hooks, 2013; Pollitt, 2013) de buna dahil) erkek egemen kültürün hâlâ devam ettiğini, “brogrammers”³ da denen bu erkek kulüplerinde çok az kadının yükselebildiğinin altını çizmeye devam ediyor (Wohlsen, 2012).

Bu durumun bu alanda çalışan kadınlar üzerindeki olası sonuçları Katrina Peddle, Alison Powell ve Leslie Regan Shade (2012) tarafından vurgulanıyor. BİT alanını, teknolojinin rolünü toplumun gelişimini ve aktivizmi destekleyecek bir anlayışla entegre etmek için çalışan bir “halk bilişimi” olarak tanımlıyorlar. Peddle, Powell ve Leslie bu alanın gelişimini takip ediyor ve bu alanın “bilim ve teknoloji çalışmalarındaki feminist katkıları kabul ederek ... ve feministlerin uygulamada ve değerlendirmede yapacağı müdahaleleri kucaklayarak güçlendirilebileceğini” söylüyorlar (s. 117). Bu durum toplumun duyarlılığına bağlı olduğundan, feministlerin bu topluluktaki yeri, kapsayıcılığa çok daha geniş bir anlayış getirmek ve teknolojinin toplumsal değişimi destekleyen potansiyelini ortaya çıkarmak için eleştiriler yöneltmek olarak görülebilir.

Sözünü söyleyecek ya da çevrimiçinde fark edilecek kadar cesur olan, sınıfın başarılı öğrencileri olmanın sonuçlarıyla yüzleşen bu kadınların deneyimleriyle ilgili pek çok hikaye var. Kadın gazeteciler ve feminist kurumlar, bugünlerde yaptıkları işler ve toplumda varoluşlarının sebebi olarak aldıkları cinsiyetçi nefret mektupları, ölüm tehditleri ve diğer sanal saldırılar olarak tanımlanan siber kadın düşmanlığının gelişimini takip ediyorlar. *Teknolojiyi Geri Sar (Take Back the Tech)* İlerlemeci İletişim Birliği (*Association for Progressive Communication*) kurumunun bir inisiyatifi. Bu kurum uluslararası olarak her yıl düzenlenen Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı 16 Günlük Aktivizm etkinliğine katılıyor (25 Kasım-10 Aralık). Bu zehirli çevreye karşı duyarlılık yaratmak için hazırladıkları web siteleri, taciz ve gizlice gözetlemenin (*stalk*) elektronik biçimlerini ele alıyor.⁴

Herkesin katkıda bulunduğu çevrimiçi bilgi kaynağı olan “Wikipedia” cinsiyet yanlılığı sebebiyle dikkatleri üstüne çekti. Eleştiriler, içeriğin çoğunlukla batılı beyaz erkekler olan yazarların perspektiflerini ve önyargılarını yansıtmalarına odaklanıyor. Kadınların hem yazar hem de içerik olarak bu platformda temsil edilmeyişi (Hargittai & Shaw, 2014) *Royal Society in London*'ın koordine ettiği ve çok da anlamlı biçimde Ada Lovelace Günü⁵'nde düzenlenen “edit-a-thons”⁶ gibi cevap niteliğinde olan pek çok etkinlikte tartışıldı.⁷ Feminist öğretmenler de öğrencilerini tarihte tanınmayan bir kadını araştırmak ve onun hakkında internet sitesine bir içerik hazırlamak yönünde cesaretlendirdikleri projeler düzenlediler. Bu, Wikipedia içeriğindeki dengesizliği göstermeye yardımcı olduğu kadar aynı zamanda öğrencilere ve araştırmacılara bu kadınların hayat hikayelerini keşfederek ve belgeleyerek kendi öğrenme deneyimlerini daha öteye taşımaları için bir alan da açtı.

kadınların öğrenme süreçleri ve BİT

Burada sorulan soru şu: Yurttaşlar öğrenmeyi, farkındalık yaratmayı ve baskıcı politikalar ve uygulamalara karşı ittifaklar kurmayı destekleyen çevrimiçi alanları nasıl yaratır? Cindy Royal'ın (2008) de tartışmasız biçimde söylediği gibi İnternet “cinsiyetli bir alandır”, belirli bir cinsiyete özgü işaretler, görseller ve diğer içerikler kendi hedef kitlelerine hitap edecek şekilde kullanılmaktadır. Kadın kurumlarının internet siteleri hakkında yaptığımız araştırmada gözlemlediğimiz üzere (Irving & English, 2011), bu kurumların internet sitelerinde ikinci dalga feminizmin rengi olan mor renk, ikonik ♀ sembolü ya da klişeleşmiş kadın görselleri, çiçekler ve çocuklar gibi tipik kadınsı veya feminist görsellerin kullanımı oldukça yaygın. Siber alandaki bu varoluş biçimi kadınlara internette bir alana sahip olma imkanı tanırken diğer yandan da onları kadınlar olarak bir kutuya yerleştiriyor. Peki yaşayan bir öğrenme alanı yaratmanın verimli yolları nelerdir? Bu soruya cevap verebilmek için bir yandan BİT'nin hem kadınların toplumsal hareket öğrenimlerine hem de feminist sivil toplum kurumlarının verimli bir şekilde işleyişine gerçek katkısını diğer yandan da kadınların bu teknolojilere erişimini daha iyi anlamaya ihtiyacımız var.

kadınların öğrenme süreçleri ve harekete geçme arasındaki ilişki

Feminist örgütlerin ve hareketlerin hedeflerinin kadınların enformel ya da formel öğrenme fırsatlarını desteklemek olduğunu düşündüğümüzde, BİT'nin kullanımı yetişkin eğitiminin ve özellikle de kadınların öğrenme alanlarının ayrılmaz bir parçasıdır. BİT'nin öğrenmeyi nasıl teşvik edebileceği, bu yoldaki engellerin neler olduğu, enformel öğrenme sürecini nasıl destekleyebileceği konularında yapılması gerekenler hakkında çok fazla şey öğrenmeliyiz. Bu öğrenmenin uygulayıcıları olarak BİT'nin güvenilirliğini de ölçmeliyiz.

Feminist sivil toplum örgütleri, yurttaşların savunuculuk, okuma yazma ve sosyal demokrasinin metotlarını öğrendikleri gayri resmi ve örgün eğitim dışı alanlardır. Benzer bir şekilde, toplumsal hareketler de öğrenmeyi destekler ama bu destek daha akışkan bir biçimde gerçekleşir. Hem toplumsal hareketlerde hem de sivil toplum örgütlerinde dijital bölünmenin önemli bir mesele olmasına dair belli seviyede bir duyarlılık mevcut. “Müşterilerini tanıyan” kurumlar bu dışlanmayı farklı biçimlerde tanımlar ve onunla mücadele edecek çeşitli yollar bulurlar.

Gittikçe çoğalan araştırmalar bilgi toplumunda öğrenmenin ve öğretmenin altını çizer. Ancak bu araştırmaların çoğu sınıfta kullanılan teknolojileri ya da uzaktan e-öğrenme metotları gibi örgün öğrenim ortamlarına odaklanır. Ancak, BİT sektöründe çalışan kadınlar arasında oluşan enformel ve kendiliğinden öğrenme ortamı hakkında da çalışmalar yapıldı (Butterwick & Jubas, 2006). Bunun yanında kadınların öğretmen olarak rolü de çalışmalara konu oldu. Bu çalışmalardan birinde, kadınların eğitimci olarak temsili incelenmiş ve kadınların eğitim programlarında giriş dersleri, destekleyici ve deneyime dayalı çalışmaları yürütürken “uzman”

olarak çağrılan kişilerin hâlâ erkekler olmasının basmakalıp toplumsal cinsiyet algısını pekiştirdiği sonucuna varılmıştır (Vehviläinen & Brunila, 2007). Bilgisayar yazılımlarını ve donanımlarını geliştirenlerin de teknolojinin yaratıcıları ve üreticilerinin de erkekler olmaya devam ettiği günümüzde bu anlamda çok şey değişmedi. Bu dengesizlik devam ettiği ve bu tasarımın arkasındaki entelektüel güç olabilmeleri için kendilerine bu kadar az fırsat tanındığı sürece, kadınların çoğu bu teknolojinin kullanıcıları olmaya devam edecekler. Kadınların bilgi ve teknoloji programlarına katılımlarını takip eden çalışmalarda kadınların bu programlara kayıt olma oranlarında son on yıl içinde ciddi bir düşüş gözlemleniyor. Yani bu denge yakın zamanda değişmeyecek.

Bu alandaki eğitimci kadınların bizzat kendilerinin sınıfa taşıdıkları ön yargıları sorgulayabilmeleri için eleştirel bir yaklaşıma sahip olmaları gerekir. Virginia Eubanks (2011) YWCA'de bir kadına bilgisayar eğitimi önerdiğinde, kendisinin dijital bölünmeyi azaltmak için ihtiyacı olduğunu düşündüğü şeylerle kadınların aradıkları şeyler arasında bir fark olduğunu gördü. Eubanks önerebildiği eğitimin, eşitsizliği kalıcılaştıran güç dengesizliklerine çözüm olmadığını anladı. Aynı şekilde bu eğitimin kadınların hatalardan, düşük maaşlı işlerden ve bürokratik denetim sistemleriyle olan ilişkilerden gelen ve halihazırda var olan bilgi birikimlerine ve deneyimlerine de hitap etmediğini fark etti. Geçmişte teknoloji hakkında öğrendikleri, teknoloji ve ileri seviye eğitimin getireceği potansiyel fırsatlara karşı onları önyargılı hale getirmişti. Çalışan kadınların teknoloji ve iktidarla deneyimleri üzerine yaptığı incelemede Eubanks bu eğitim programlarının çok daha iyi bir hedefinin olabileceğini gördü: Kendisinin “eleştirel teknolojik yurttaşlar” diye adlandırdığı bir kitle yetiştirmek (s.30). Bazı açılardan bu durum, toplumsal adaletsizliğin kişisel deneyimlerdeki yerini anlamak ve bunu politika alanına taşımak için bilinç yükseltme toplantılarını destekleyen 1970'lerin ikinci dalga feminizmini hatırlatır. Topluluk içinde okul dışı eğitim programlarında çalışmak, meslek eğitimi için dayatılan, ölçülebilir ve kullanılabilir sonuçları olan daha katı eğitimlere göre daha duyarlı ve yaratıcı yaklaşımlara olanak sağlar.

Eubanks'ın (2011) takdir ettiği verimli ve özenli eğitim; kısa süreli, bilginin dikkatlice sindirilmesine, sorgulamaya, analize ve daha önceki deneyimler ve bilgi birikimiyle bağlantı kurmaya izin vermeyen, önceden dizayn edilmiş, alternatif aksiyon planları oluşturmaya imkan vermeyen programların aksi yönündedir. Kısacası bu yöntemlerde hız öğrenme döngüsünün ve özellikle eleştirel reflekslerin önüne geçmiştir. Aynı zamanda olayları ve çağrışımlarını anlamak için çok önemli olan toplumsal ve kültürel bağlamları gözden kaçırmıştır. Olasılıklar hakkında kafa yormak önemli bir faaliyettir ancak verimliliğin hızla ölçüldüğü ortamlarda bu, sıklıkla unutulur. Kafa yormak ve harekete geçmek arasındaki zaman uzatılmalıdır ki özenli bir düşünme süreci gerçekleştirilebilir.

Sınıfta çalışanlar için çevrimiçi ortamlarda eğitmenlik yapmak şüphesiz ki zorlayıcıdır. Wendy Kraglund-Gauthier, Otilia Chareka, Ann Murray Orr ve Andrew Foran (2010) çevrimiçi eğitmenliği öğrenme deneyimlerini aktardıkları çalışmada, sanal alemin onların pedagoji hakkındaki ön kabullerine meydan okuduğunu yazarlar. Araştırma anekdotları, kendilerine bir sınıfta fiziksel olarak var olmaları ve o fiziksel ortamı kontrol edebilmeleri aracılığıyla verilmiş bir gücün kaybıyla ortaya çıkan bir zorluğu gösterir. Öğrenmenin meydana geldiği ortamı kontrol edilebilme becerisi çevrimiçi ortamlarda daha da azalır. Ancak yazarların bu çalışmasında, kişilerin kendi öğrenme süreçleri hakkında düşünmelerine olanak tanıyan toplum temelli öğrenme fırsatları da mevcuttur. Program geliştirme uzmanlarıyla bir program üzerine düşünürken, program yöneticisi, katılımcılar kendi özel öğrenme alanlarını yaratabildikleri ve böylece başka yerlerde gördüğümüz grup çalışmasına gereğinden fazla verilen önemi dengeleyebildiklerinden ötürü, çevrimiçi öğrenmenin güçlü bir yanının tartışmaya olanak tanınması olduğunu fark etmiştir (Lee, Irving, & Francuz, 2014). Bu bağlamda çevrimiçi eğitim insanların çevrimiçi var oluşlarının evde, iş yerinde ve kendi kafalarında üst üste bindiği alanları kavrayabilen bir anlayış gerektirir.

toplumsal hareket öğrenimleri

Kitlesel eylemler ve ayaklanmalar BİT'nin farkındalık yaratma, harekete geçirme ve toplumsal hareketleri anında belgelemede kullanılabileceğini gösterdi. Ana akım medya sosyal medyanın gösterilerde, protestolarda ve devrimlerde oynadığı rolün hikayeleriyle dolup taşıtı (Hall & Clover, 2005, 2006). 2009'da İran'daki protestolarda Twitter'ın aktivistler tarafından kullanımı basını adeta büyüledi. Bu, sosyal medyanın Arap Baharı'nda oynayacağı kilit rolün öncüsüydü. Mısır'daki 2012 devriminin ilerleyişini milyonlar günlük olarak takip edebiliyordu. Sosyal medyanın protestoları organize etmede kullanılması medyanın bu ayaklanmalara "twitter devrimi" ismini takmasına sebep oldu (Gerbaudo, 2012). Bu olayın farkına varan devlet ise çeşitli tekniklerle internete erişimi engellemeye çalıştı.

Toplumsal eylemlerin oluşmasında teknolojiye bu kadar bel bağlanmasının risklerine dair endişelerin temelinde, polisin bu mecraları takip etmesi, devletinse iletişim ağlarını bozması veya bunlara erişimi engellemesi yatıyor. Demokratik ülkelerdeki benzer devlet kontrolleri üzerine yapılan son tartışmalar da sansüre ve bilgi özgürlüğüne getirilen sınırlamalara karşı çağrıyı daha da güçlendirdi. Eleştiriler sosyal medya gibi bilgi kanallarına erişimin kısıtlanmasının demokratik ilkeleri ihlal ettiğini vurgulamakta. Ancak demokratik ülkeler, otoriter devletleri internete erişimi engellemeleri sebebiyle eleştirmekte bu kadar çabuk davranırken, kendi ülkelerinde bir muhalefet oluştuğunda demokratik devletler de iletişimi takip ve kontrol etmek için çeşitli yollar keşfetmekten geri durmuyorlar (Oyieke, Dick, & Bothma, 2013). Özellikle seslerini duyurmaya çalışan ve interneti ve diğer mobil cihazları hayat boyu öğrenme amaçları için kullanan dışlanmış, tehdit edilmiş ve politik olarak dezavantajlı

gruplar açısından devlet ve şirket kontrolünün baskın olduğu böyle bir durumda internetin etkisini göz ardı etmek bir seçenek değildir.

Kendiliğinden gelişen kampanyaların görünürlüğünü artırmak için, ana akım medyanın olaylara yer vermesi ve uluslararası hak savunucularının çabaları birbirini tamamladı. Aynı zamanda, yaşandığı toplum dışında fark edilmeyen vahşet dolu olaylar için de küresel destek toplanmaya başladı. Bunun en iyi örneklerinden biri, bir kadının otobüste toplu tecavüze uğrayıp öldürülmesi vakasının ardından ortaya çıkan büyük bir öfkeyi takiben kadına yönelik şiddet konusunda Hindistan üzerinde yaratılan uluslararası baskı (Ayed, 2013). Gahlot'ya (2014) göre gerçek değişim süreci yavaş, ancak kamuoyunun dikkatini çeken olaylarda çözümün daha hızlı ortaya çıkması sık rastlanılan bir durum. Medya ve aktivizmin ortaklığının en çok bilinen örneklerinden biri de 2014 yılında Nobel kazanan Malala Yousafzai. Malala Yousafzai aktivizme Pakistan'da yaşadığı bölgede okula giden kız çocuklarının yaşadığı sorunları BCC Urdu için bir çocuk blogu yazarak başladı (BBC, 2012). Okul çağındaki kızların eğitimi için yaptığı kampanyaya yönelik uluslararası ilgi büyümeye başladığı sırada Taliban tarafından vuruldu (Yousafzai, 2013). Böylece Malala ismi tüm dünyaya yayıldı ve kız çocuklarının haklarını savunanlar için bir sembol haline geldi.

Ancak ne yazık ki medyada yer almak ve farkındalık yaratma çalışmaları her zaman yeterli olmuyor. Hindistan'daki bir şemsiye örgüt, Women Power Connect⁸ kamuda bilinirliği yüksek olan bu tarz vakalar için yaratılan duyarlılığın tekil vakaların ötesine geçen politika değişimlerine dönüştüğünden emin olmak için incelemeler yapılması ve uygun zemin yaratılması gerektiğini söylemekte. Bu şekilde Delhi'de yaşanan korkunç tecavüz vakasının sadece haber başlıklarında yer almasının ötesine geçilebilir ve gerçek bir dönüşüm gerçekleştirilebilir. Hindistan'daki bir komedi grubunun medyada geniş yer bulan bir diğer tecavüz vakasının ardından gelişen "mağduru suçlama" tavrına cevaben çektiği bir video skeci çevrimiçi dünyada sansasyon yarattı (All India Bakchod, 2013). Bu video, mizahi bir üslupla, genç ve parlak kadınların mağduru suçlayan bu söyleme maruz kalmasının saçmalığını gösteriyor. Bu tarz dijital savunma araçları dünyanın bambaşka yerlerinde benzer durumlarla karşı karşıya kalan insanlara ve bu tarz popüler sokak tiyatrolarının çevrimiçi versiyonlarını uyarlayabilecek kişilere ilham vermekte kullanılabilir. Çevrimiçi video aracı her ne kadar yeni bir araç da olsa tiyatro ve mizahın toplumsal mesajları iletmek ve akılda kalacak hale getirmek için kullanımı çok eski bir gelenek.

Youtube ve diğer yaratıcı medya araçları öğretme ve öğrenme alanlarında kullanılan ve yararlı araçlar haline geldiler. Örneğin, *TED Talks* bilgi sahibi insanların sıradan kısa basın açıklamalarının ötesinde, biraz daha uzun bir süre boyunca, öğrendikleri bir konu hakkında konuştukları popüler bir alan haline geldi. Ancak formatı itibarıyla kesinlikle önceden yazılmış konferans tipi bir faaliyet olduğundan, katılımcıların ilişkilenebilmesi ve onların eleştirileri için

yeterli alan sağlamıyor. Dışardan gündelik gibi görünen ancak aslında ciddi bir biçimde düzenlenmiş olan bu tarza yönelik giderek büyüyen eleştirel bir görüş var (Harouni, 2014; Romanelli, Cain, & McNamara, 2014). Başka bir örnek, genç kadınları bilim çalışmalarına yönlendirmek için Avrupa Komisyonu'nun 2012 yılındaki inisiyatifi: Bu çalışma tabandan oldukça heyecanlandırıcı tepkiler aldı. Avrupa Birliği'nin sponsor olduğu "Bilim kızların işidir" (*Science: It's a girl thing*) isimli çevrimiçi video, toplumsal cinsiyete dair klişeleri güçlendirdiği için pek çok yerde ve farklı şekillerde alay konusu oldu (Revkin, 2012). Bu eleştirilerin ilginç tarafı, yaratıcı bir eleştiri dalgasını (bunun içinde kişilerin çektikleri videolar da bulunmakta) oldukça hızlı bir şekilde tetiklemeiydi. Bazı videolar özgün içerikle dalga geçerken bazıları da kadınların tıp, biyoloji gibi alanlarda kendilerini nasıl bilim insanları olarak gördüklerine dair karşı-anlatılar aktararak gerçek hikayeleri belgeliyordu. Burada da görüldüğü gibi BİT'nin sanatsal bir araç olarak kullanımı küresel, anlık ve yaratıcı bir cevap oluşturmakta. Teknoloji ve sanatın fikirleri değiştirmek, onları sorgulamak için kullanması gerçekten cesaret verici.

Idle No More, daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, Kanada'da yerliler tarafından yönetilen bir savunuculuk hareketi. Kampanya, Saskatchewan'deki dört kadının federal hükümetin su kanallarının çevresel korumasını azaltmak için teklif ettiği yasayı protesto etmesiyle başladı (Mann, 2012). "Idle No More"⁹ sloganı tuttu ve ülkenin pek çok yerinde protestolar başladı. Protestolar öncelikle bu konuyla ilgiliydi ama sonrasında hızla eskiden beri süregelen şikayetleri ve konuları da kapsamaya başladı (yerlilerin hakları, çevrenin korunması ve yerli kadınlara yönelik yerel şiddet hakkında farkındalık yaratma gibi). *Idle No More* hareketinin çevrimiçi aktiviteleri ülke içindeki çeşitli grupların harekete geçme sıklıklarıyla eş zamanlı olarak son birkaç yılda azaldı. *Idle No More* açık bir örgütsel yapı ve liderlik mekanizması olmayan bir süreç olduğundan, adalet ve şiddetle ilgili politik konulara ve uygulamalara cevap olarak yeni protesto hareketleri oluştuğunda, bu slogan yerli aktivizmiyle bağlantılı olan pek çok birey ve grup tarafından kullanıldı. Protestolar bir yandan internet üzerinden devam ederken bir yandan da oturma eylemleri, yürüyüşler gibi pek çok yaratıcı fiziksel eylem biçimiyle de devam etti (Carleton, 2012). *Idle No More* kampanyacıları gitgide popülerleşen ve teknoloji aracılığıyla gerçekleşen bir sokak hareketini de kullandılar: "flash mob." Bu yöntemde protestocular kamusal alanda belli bir saatte ortaya çıkar ve dans etmek, şarkı söylemek gibi sürpriz bir performans gerçekleştirip hızlıca kaybolurlar. Katılımcılar sosyal medyayı bu fiziksel eylemi koordine etmek ve sonrasında videoyu paylaşmak için kullanırlar. Şu anda hareketin büyük bir kısmı dağıntık grupların sosyal medyada iletişime geçmesiyle oluşsa da *Idle No More* kampanyasının hâlâ merkezi bir websitesi var¹⁰. Bu site başka kişi ve gruplar da bu kampanya kapsamında yapılan eylemlerden faydalanarak kendi aktivizimleri için fikir üretebilsinler diye hikayeleri, sanat işlerini ve diğer belgeleri arşivlemekte.

feminist örgütlerde öğrenme ve aktivizm

Gündeme gelen kampanyalar ve “viral videolar” bir yana, örgütlerin BİT’yi sivil toplumda verimli kullanarak toplumsal hareketleri ve aktivizmi destekleyip hedeflerini nasıl daha ileriye taşıyacakları hakkındaki sorular hâlâ yanıt bulamadı. Çoğunlukla toplumun içinde ve sahada çalışmalar yürüten feminist kurumlar genellikle toplumsal ve ekonomik olarak dışlanmış kesimleri temsil ederler. Hatta bu kurumların kendileri de kâr amacı gütmeyen kurumlar ortamında dışlanmış bir konumdadırlar ve bu sebeple de bir dizi farklı öğrenme ve öğretme yaklaşımından yararlanmaları gerekir. Bu kurumlar eğitimsel programlar oluştururlar: savunuculuk çalışmaları, toplumsal değişim ve eğitim gibi konularda olduğu gibi okur yazarlık kursları, danışmanlık ve koçluk gibi hizmetler sağlarlar. Edebiyat ve diğer başka araçları kullandıkları gibi gündelik konuşmalarla da enformel ve kendi kendine öğrenmeyi desteklerler (Livingstone, 2012). Öğrenme ve eğitimi siyasi niyetlere alet etmemekte çok uzun bir tarihleri vardır. Pek çok feminist grup, 1970’lerden bu yana artık iyice kurumsallaşmış olan toplum temelli kadın kaynağı merkezlerini, politik lobi grupları, şiddet karşıtı kurumları ve şu anda kâr amacı gütmeyen sivil toplum alanında varlıklarını sürdüren sığınakları kurmak için çalıştı. 1990’lardan beri feminist örgütler bu çok önemli alanda varlıklarını sağlama almak için internet siteleri yaratarak görünürlüklerini güçlendirdiler.

Sivil toplum sektörünün BİT’yi sahiplenmesi konusunda yapılmış çalışmalar, çevrimiçi varlıklarına ağırlık vermenin bu kurumlar için önemini bu kurumların içinde buldukları toplum nezdinde güven kazanmaları bağlamında ele alıyor (Te’eni & Young, 2003). Bu gözlemin yapıldığı yıldan bu yana erişilebilir çevrimiçi içerik sayısında yaşanan patlamayla birlikte, bilginin gerçekliğini ölçebilmek çok önemli hâle geldi. Bugün, bir kurumun eğitim, savunuculuk, ağ oluşturma ve fon yaratma alanlarında düzenlediği çeşitli faaliyetlerin hepsinin danışanlarına, destekçilerine ya da politika yapanlara ulaşabilmeleri için işleyen ve güvenilir bir çevrimiçi görünürlüğe sahip olmaları gerekiyor.

İkinci dalga feminizme içkin olan fiziksel görünürlüğün eksikliği, enerji ve zaman yoğunluğunu dağıtıyor. Feminist hareketin bazı dönemlerinde grupların fiziksel olarak bulunduğu ve birbirleriyle doğrudan iletişim kurduğu zamanlar oldu. O zamanlarda iletişim vücut, akıl ve ruh üzerinden işliyordu. Şimdiyse çevrimiçi sohbetler bu durumun yerini aldı ve kadınların başka başka projeler yaptığı küçük parçalara ayrılmış alanlar olarak işlev görmeye başladı. Bu durum, çeşitli merkezlerde ya da feminist kitapevlerinde bir araya gelinen toplantılar ve tartışma ortamları aracılığıyla örgütlenen eski feminist kurumların gücünü küçük görerek yaygın öğrenme alanın sorgulanmasına sebep oldu (Onosaka, 2006). Ayrıca, çevrimiçi buluşmalar, bu ortamlara katılmayanları görünmez hâle getirmekte. Bununla beraber Norveç’te yapılan bir çalışma gösteriyor ki interneti daha fazla kullanan kurumlar, yüz yüze

toplantılara daha fazla katılımcı toplayabiliyorlar; bir başka ifadeyle, iki yöntemin bir karışımı da kullanılabilir (Eimhjellen, 2014). Dolayısıyla, ikisinden birini seçmemiz gerekmiyor.

Bilgi paylaşımı, toplum temelli öğrenim ve dışlanmışların sesi olma konusunda feminist örgütler sayılamayacak kadar çok fırsat kaçırmış görünüyorlar. Sahada çalışan yetişkin eğitimcileri sadece BİT'nin toplumsal hareketler derslerinde ve aktivizmdeki başarılı kullanımlarını değil aynı zamanda BİT'nin verimli kullanılmadığı metotları da incelemelidir. Şu andaki “dersliklerimiz” herhangi bir yüksek öğretim dersliğinden daha büyük olduğuna göre, toplumsal alandaki, internet üzerinden yapılan ve sivil toplum kurumlarında sağlanan enformel öğrenimin önündeki engellerin olduğu kadar bunların avantajlarının da farkında olmamız gerekiyor. BİT'nin öğrenimdeki kullanımının nabzını yakalayabilmek yetişkin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama becerimiz için bir ölçüttür. Fakat büyük bir soru hâlâ cevaplanmamış bir şekilde karşımızda duruyor: Teknoloji/medya öğrenimi toplum tabanında nasıl çalışıyor ve sosyal hareketler öğreniminin kalbi olan toplum inşasında, iletişimin ötesine nasıl geçiyor?

Tartışmanın gerçek noktası aslında bu konuların aynılığını işaret ediyor. Kimin bilgisi doğru, kimin bilgisinin doğru olduğuna kim karar veriyor, kimin bilgisi oluşturuldu, kontrol edildi ve paylaşıldı? Medyanın büyük bir kısmı şirketler tarafından yönetiliyor ve bu, dünyadaki bütün feministler için hâlâ bir sorun. İnternet içeriğinin çok büyük bir kısmı erkekler tarafından oluşturuluyor ve teknolojideki yüksek seviyedeki işlerde hâlâ çoğunlukla erkekler çalışıyor. Teknolojinin nihai tüketicileri olarak, onu her ne kadar politik ve örgütlenme amaçlarımız için kullansak da teknolojiye, onu yaratanlara ve kullanım biçimine karşı eleştirel olmamız gerekiyor.

Daha önce yaptığımız bir çalışmada (Irving & English, 2011) feminist örgütlere ait yüz tane internet sitesini düzenli olarak inceledik. İncelediğimiz siteler şu faaliyetlere yoğunlaşıyordu: (a) yetişkin öğrenimini teşvik etme (b) duyarlılık yaratmayı, katılımı ve savunuculuğu teşvik etme (c) kurumsal şeffaflık ve güvenilirlik (d) toplum inşası ve hareketle ilişkilenemeye teşvik. Araştırmacılar olarak, kadın bilgi merkezleri üzerindeki etkiler ve bilgi paylaşımı, yetişkin öğrenimini yönetme ve genel anlamda ağ oluşturma ile ilgileniyorduk. Araştırma sonunda feminist kurumların çoğunun internette görünürlüğü olduğunu gördük, bunlardan üçte birinden yarısına kadarının ise internet siteleri o kadar düzensizdi ki, siteleri eğitime ve güvenilir bilgiye erişmek için verimsiz hâle getiriyordu. Bu internet sitelerindeki bilginin kurumların faaliyetlerini yansıtmadığı açıktı. Başkalarının, onların öğrendiklerini ve araştırmalarını kullanabileceği öngörüsüyle bilgilerini arşivlemenin potansiyel önemi konusunda düşük bir farkındalık vardı. Pek çok kurum, çevrimiçi bir görünürlük inşa ederek ve çevrimiçi işbirlikleri yapmaya oldukça motive olduğu *siberfeminist* dönemde bu faaliyetleri sürdürümemekle duraklamaya başladı. Bu çalışmanın dile getirdiği ana konulardan biri de

feminist kurumların yaşadığı fon yetersizliği idi. Önemli bir iletişim bağlantısının varlığını sürdürememek şimdi olduğu gibi o zaman da önemliydi. Bu durum, kurumların fon bulana kadar önemsiz olarak gördüğü ya da arka plana attığı bütün diğer önemli işlerin göstergesi olarak görülebilir.

Acı gerçekse, aradan birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen, çalışmamıza katılmış pek çok kurumun fonlardaki azalma sebebiyle kapılarını kapatmış olması. Günümüzde çevrimiçi faaliyetle etkin olarak ilişki içinde olanlar teknoloji okur yazarı olmalı ve güncel bilgi paylaşmalı. Bu hedefler de küçük sivil toplum örgütleri ya da gönüllü grupları için tahmin edildiğinden daha zor olabilir. Feminist örgütler ve hareketler canlı bir sanal görünürlüğe sahip olmaya özel bir önem veriyorlar. Ancak, birkaç nadir başarı hikayesinin ötesinde, bu kurumların interneti kendi amaçlarını gerçekleştirmek için nasıl etkili biçimde kullanabilecekleri ya da BİT'nin kullanımını sınırlı kaynaklar nedeniyle yük olarak görmek yerine bu araçları kendi sürdürülebilirliklerini sağlamak için nasıl geliştirebilecekleri konusunda çok az şey biliniyor.

Buskens ve Webb (2009) kadınların kendi faaliyetlerini desteklemek için BİT'yi kullanarak nasıl önemli kazanımlar elde ettiklerini ispat eden örneklerle “güçlenme eşikleri”ni tanımlarlar. BİT kullanımının kadınların hayatlarında bir değişiklik yaratmak için harekete geçirdikleri pek çok sosyal, kültürel, ekonomik faktörden biri olduğunu vurgularlar. Bu örnekler öğrenmek için zengin fırsatlar barındırır.

Association for Progressive Communication (APC) (İlerlemeci İletişim Kurumu) kurumunun bir çalışması olan “GenderIT.org” internet sitesi, BİT'yi de kullanarak kadın hakları savunuculuğu yapar ve Pekin Eylem Platformu'nun¹¹ iletişimle ilgili çalışmalarının teknolojinin son 20 yıldaki değişimi doğrultusunda güncellenmesiyle ilgili öneriler sunmaktadır. Tanımladıkları öncelik alanları erişim, siyasi temsil, mahremiyet, BTMM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) gibi konuları içerir, çevre ve siber suistimal de dahil olmak üzere kadına yönelik şiddeti de ele alır (Association for Progressive Communication, 2015).

The Association of Women in Development (AWID)¹² BİT'yi tasnif etme ve dünyada kadınlara/kadınlarla ne olduğunu sorgulamak ve kadınların bundan nasıl etkilendiğini analiz etmek için kullanmak üzere ciddi bir kaynak ortaya çıkardı. Aslında AWID küresel feminizm için bir takas odası olarak düşünülebilir. AWID'in haftalık e-posta özetleri; dünyanın her yanından, özellikle küresel güneyden gelen içerikleri vurgulayarak, haberleri, özellikleri, bilgi kaynaklarını ve hareket çağrılarını derler. Bilgi paylaşımını kendi varoluşlarının en önemli bileşeni olarak tanımlarlar ve bu bilgi paylaşımını içinde yetenek geliştirmeyi de başka kurumlara destek olmak için teşvik ederler. Politika üretme düzeyindeki araştırmaları ise uluslararası kararlara katkıda bulunma yönünde ilerlemekte. AWID aynı zamanda, hem genç kadınların önemsedikleri konuları kurumun bütünsel işine entegre ettiğinden emin olarak

hem de gelecek neslin feminist liderlerinin gelişimini destekleyerek genç kadınların aktivizmini çok stratejik bir odağa yerleştirir.

Öğrenim üzerine dersler

Selwyn, Gorard, ve Furlong'un (2006) enformel öğrenimin kayda değer bir bölümünün internette gerçekleştiği bulgusu yurttaşların neyi nasıl aradıkları konusuna yoğunlaşılması gerektiğinin altını çizer. Feminist örgütlerdeki yetişkin eğitimcileri güvenilir kaynaklara dayanan öğrenim deneyimlerinin kalitesinden emin olmak istiyorlarsa, kendi kaynakları üzerinde emek harcamalı ve öğrenen kişilerin kendi internet sitelerine erişmelerini sağlamalı. BİT'nin, bireylerin eğitime katılımını artırmadaki potansiyelini dikkate alarak yazarlar, yetişkin eğitimcilerinin içerikler, metot, sunum hakkında düşüncelerinin önemli olduğunu ama bunun yanında kendi danışan ve kitleleri hakkında da kafa yormaları gerektiğini vurgular.

Bu kısımda BİT'nin kullanımı hakkında feminist hareketlere ve kurumlara bazı önerilerde bulunabiliriz. Araştırmalarda gördüğümüz gibi kadınlar ulaştıkları ve yaydıkları çevrimiçi içerikte her zaman dikkatli ve uyanık olmalılar.

Burada izlenebilecek üç ana yol vardır diyebiliriz: erişim, kullanım ve sürdürülebilirlik.

Erişim ve kontrol: Kapsayıcılık, kontrol ve güç ekseninde düşündüğümüz zaman erişim, sahip olunan cihaz ya da kablosuz ağ sayısının çok daha ötesinde bir kavram. Virginia Eubank'ın (2011) YWCA kadınları hakkındaki çalışmasında olduğu gibi, teknik becerilere sahip olmak sistemin içine işlemiş ayrımcılıklara son vermek için artık yeterli değil. Kütüphanecilikte kullanıcı rehberi kavramı bilgiyi bulmanın ve kullanmanın önemini vurgulamak için yıllar önce "enformasyon okuryazarlığı" olarak yeniden adlandırıldı. Enformasyon okuryazarlığı tıpkı dili ve sayıları kullanabilmek gibi temel bir beceridir. "Eleştirel Enformasyon Okuryazarlığı" ise -aynen eleştirel eğitim gibi- bilginin nereden geldiğinin ve kime hizmet ettiğinin sosyo-politik analizini ortaya çıkarır (Elmborg, 2006; Smith, 2013). Maria Accardi (2013) feminist pedagojinin ilkelerini standart kütüphane öğretim modellerini tersine çeviren öğrenme etkinliğine entegre ederek eleştirel enformasyon okuryazarlığını bir adım öteye taşır. İnsanların bir günde birbirlerine ilettikleri, *tweet*ledikleri ya da okudukları içeriğin hızı ve miktarı göz önüne alınırsa eleştirel becerilere olan ihtiyaç son derece önemli.

Dijital bölünmenin değişen doğası onun yok olduğu gibi bir yanılgı yaratmamalı, aksine daha karmaşık bir biçimde var olduğunun farkına varılmalı. Çok daha geniş bir kapsayıcılığa ulaşılmadan, BİT'ye olan sorgusuz sualsiz bağlılık, bu teknolojileri almaya parası olmayanları ya da onları eleştirel biçimde kullanacak okuryazarlığa sahip olmayanları geride bırakmaya devam edecek. Kurumların dijital bölünmenin hangi biçimde olursa olsun yayılmacılığına yönelik çalışmalarının devamı hâlâ bir öncelik. Bu, yalnızca erişim konusundan daha karmaşık bir konu. 1960-80'lerin *The Appropriate Technology* (Kabul Edilebilir Teknoloji) hareketi

taban örgütlerinden bazı öneriler getirilebilir. O dönemlerde sadece var olan teknolojiyi erişilebilir hâle getirmek için değil, aynı zamanda yerel seviyede adaptasyonlara ve yerel buluşlara destek bulmak için büyük bir çaba vardı.

Dizayn, kullanım ve dönüşüm: Odağın erişimden kontrole doğru kayması bizi hangi bilgi kullanılıyor ve kim bilginin erişilebilir olmasına katkıda bulunuyor konularını sorgulamaya itiyor. Bu da kullanıcıya ulaşan tasarımla ilgili bir konudur. Kurumsal sektörde tasarım alanına daha çok emek ve zaman harcanır. Örneğin, haber siteleri insanları etkilemek için “tıklama tuzakları”yla doludur. Sivil toplum sektöründe ise sitenin tasarımına, deneme sürecine ve geliştirilmesine ne kadar zaman ayrıldığı bir meseledir. Gücünü yerel topluluğun bilgisinden ve yerel bağlantılardan alan kurumlar için her şeye uygulanabilir, hazır taslak siteler işe yarar bir seçenek olmaktan uzaktır.

Uygulamalı araştırmacı Jenny Horsman (2012) okur-yazar olmayan ve şiddetten etkilenmiş kadınlar için, dönüştürücü öğrenmede internetin rolünü yakından inceledi. Horsman, kendi internet sitesindeki öğrenim sürecinden hareketle bazı kadınların internet sitesinden öğrenmediklerini, çoğunun internet sitelerini kullanmadığını ve internet sitelerine karşı direndiklerini söyler. Bu sebeple kendi internet sitesinde kadın ve şiddetle ilgili yazılar ve makaleler yayınlamanın yanında atölyeler ve kadınlara yardımcı olacak çeşitli eğitim deneyimleri de sunar. Bu öğrenme biçimi pek çok şekilde okur-yazarlığın ve kadın haklarının ilerlemesine ve hareketin inşasına yardımcı olmaktadır. Ancak, bunun yanında, pek çok devrimin büyük değil küçük adımlarla başladığı görüşünden hareketle, Horsman yalnız başına BİT’in hareketin ilerlemesi için yeterli olup olmadığını da sorgular. Yani, kurumların kendi internet alanlarını takip etmeleri ve neyin çalışıp çalışmadığından, nelere dikkat edilmesi gerektiğinden haberdar olmaları önemli ve her ne kadar zor olsa da yapılması gereken bir iş.

Eimhjellen’in (2014) araştırması bir kurumun katılımcı çevrimiçi faaliyetinin, katılımcı yüz yüze faaliyetleri destekleme ya da güçlendirme potansiyeli olduğunu gösterir. Kullanıcılar teknoloji üzerinden olsa da olmasa da insan etkileşimini güçlendirmeye değer vermekte ve açıkça bu konuda teknolojinin ötesini görebilmektedirler. Bununla beraber, Eimhjellen’in çalışması kurumlar ve onların üyeleri arasında yüksek seviyede iki taraflı çevrimiçi bir iletişim olduğunu göstermez.

Bununla ilgili başka bir konu da insanların bu teknolojileri kullanım biçiminin dönüşmesi. Kurumların insanların bir araya geldiği çevrimiçi alanlara ulaşma biçimi, bilginin nerede olması gerektiğini bulmaya çalışanlar için bir öncelik. ABD’de 2014 yılında polis bir gence ateş etmesi üzerine protestolar başladığında insanlar olayları olduğu anda Twitter üzerinden takip ediyorlardı. Ancak bazıları fark etti ki Facebook olayları takip etmiyordu, çünkü açıkça görülebileceği gibi Facebook’ta başka algoritmalar kullanılıyordu. Bilginin bu sitelerde nasıl manipüle edildiği her geçen gün dönüşse de diyebiliriz ki Twitter daha çok “trend”lere ayak

uydururken Facebook bilgi akışını insanların profillerine ve arkadaşlarına göre önceliklendirmektedir (Zerehi, 2014). Buradan şu dersi çıkarabiliriz: Yurttaşlar bilgiye ulaşacakları platformlara bağlanırken (örneğin haber siteleri yerine sosyal medya kullandıklarında) aldıkları bilginin filtrelenmiş olduğunun farkında olmalılar.

Anne Scott and Margaret Page (2001) ve Bharat Mehra, Cecelia Merkel ve Ann Peterson Bishop (2004) tarafından anlatılan durumlar katılımcı internet site çalışması için yöntemler ve stratejiler sunar. Bu çalışmalar neredeyse on yıl önce yazılmış olsa da (on yıl BİT gelişmeleri açısından oldukça uzun bir zaman dilimidir) bahsedilen katılımcı süreçler değiştirilip günümüze uyarlanabilir. Kurumlar da kendi içlerinde internet sitelerini kendi bütünsel adalet misyonlarına nasıl entegre edebilecekleri konusunda stratejiler araştırabilirler (Smith, 2007).

Sürdürülebilirlik: Sosyal medya öğrenimlerini belgeleme. Toplumsal hareketlerin içinde olan aktivistler yaptıkları işleri tarihsel perspektif açısından düşünmeyebilirler, ancak yine de toplumsal hareketler hakkında sahip olduğumuz bilginin çoğu onların faaliyetlerinde üretilen materyaller sayesinde korunmuştur. Faaliyetleri uzun dönemli gözlemler ve hareket hakkındaki çalışmalar için muhafaza etmek ve arşivlemek aktivistler için zor olabilir (Choudry & Kapoor, 2010). BİT, adaletsizliğe karşı cevap oluşturmak için kritik zamanlarda insanları birbiriyle ilişkiye geçirme rolüne ek olarak, bu faaliyetlerin belgelenmesinde ve korunmasında hayati bir rol oynar. Pierre Walter (2007) British Columbia'daki Clayoquot Sound ekolojik eylemini çalışırken araştırmasının çoğunluğu protestoya katılan çevre kurumlarının elektronik belgelerine dayalıydı.

20. yüzyıl boyunca kadınlar tarafından yürütülen aktivizminin arşivleri (Wieringa, 2008); broşürler, araştırma çalışmaları, tanıklıklar, posterler gibi sayılamayacak kadar çok sanat biçimiyle fikirlerini ve faaliyetlerini belgeleyen bir bilgi hazinesi. bell hooks'un da belirttiği gibi (2000) elde hazırlanan bültenler ve broşürler için kadınların harcadıkları emek, yüzyıllardır bu fikirlerinin taşıyıcısı olan kadın basınına büyüttü ve biçimlendirdi. Bu yayınlar 1970-1980'lerdeki feminist kitapevlerinin açılmasına olanak sağladı, bu mekanlar sonrasında aktivistler için öğrenim merkezlerine dönüştü (Onosaka, 2006). Bugün, aktivizm amacıyla çıkarılan "e-dergiler" in popülerliği, kendini keşif seyahatleri ve öğrenimler, eski matbaa biçimlerinin sanat, kolaj ve şiir kullanarak yapılmış el yapımı stilini ve ivediliğini anımsatır.

ABD'deki sanat kurumlarındaki cinsiyet yanlılığını ortaya çıkarmak için çalışan Guerilla Girls pek çok görünür sokak eylemi düzenledi. Son birkaç on yıl içindeyse aktivizmleri yarattıkları müthiş görselleri ve muzip mizahlarıyla feminist konuları çevrimiçi ortamda görünür hâle getirmeye doğru evrildi. Bunun yanında hâlâ oldukça görünür olan fiziksel ortamlardaki sokak sanatı ve bilbordları da kullanılmaktadır.¹³ Bazıları BİT alanı yalnızca gençliğin katılımı için gerekli dese de Raging Grannies (Kızgın Büyükanneler) gibi yaşça büyük ünlü aktivistler bile

şarkılarını ve sokak faaliyetlerini kaydetmeye ve çevrimiçi olarak paylaşmaya başladılar (Roy, 2004).

tartışma

Bu tartışma, feminizmin erken dönemine ait el ilanlarının, manifestoların, rozetlerin, posterlerin, eylemlerde kullanılan araç gereçlerin saklanarak belgelendiği gibi şimdi de kadın örgütlerinin e-tarihlerini saklamamız gerektiğine dair bir hatırlatma notu, bir uyarı. Süregiden çevrimiçi faaliyetlerin gelecek nesiller için nasıl saklanacağı konusunda pek çok soru işareti var. Aktivist arşivciler dışlanmış grupların işlerini saklamanın ve belgelemenin politik olduğunu söylemekte ve bunu desteklemek için çeşitli yöntemler oluşturmaktalar (Bly & Wooten, 2012). Örneğin, ABD'deki arşivciler *Occupy Hareketi*'nden kayıtları saklamak için aktivistlerle yeni çalışma yöntemleri belirlediler (Young, 2012). *Occupy Hareketi Arşiv Grubu*, katılımcılara arşivlemenin önemi hakkında eğitimler verdi. Grup aynı zamanda arşivlenen materyalin uzun süre boyunca kamu tarafından erişilebilir olması için kurumsal desteğin önemini farkındaydı (Evans, Perricci, & Roberts, 2013). Ancak elbette bu iş, ana aktörler resmi kurumların dışından geldiğinde çok daha karmaşık olabilir ve büyük kurumsal bir işbirlikçi yoksa sürdürülebilirlik bir sorun teşkil edebilir.

Bu sürecin bir kısmında aktivizmin ve eylemlerin belgelenmesinin önemi hakkında farkındalık yaratmak için bir eğitim verilir. Bunun yanında bu süreç dijital görsel dosyalara yazılı açıklamalar eklemek, arşivcilerin “dijital karanlık çağ” diye isimlendirdikleri bu tuzaga düşmemek için data depoları kullanmak gibi dijital saklama tüyolarının da kapsandığı, yani arşivciliğin nasıl yapılacağı konusunda hazırlanmış pratik bir rehberi de içinde bulundurur. Bu konu, bütün dijital faaliyetlerimizin depolandığı bu dönemde hiçbir şey unutulamyorken ve insanlar dijital medyanın hiper-gözleme potansiyeline odaklandıkları için gözden kaçmaya oldukça müsait. Bu sebeple arşivlemek istediğimiz içeriklerin uzun dönemli korunması konusu hâlâ süregiden bir tartışmadır.

KAYNAKÇA

Accardi, M. T. (2013). *Feminist pedagogy for library instruction*. Sacramento, CA: Library Juice Press.

All India Bakchod. (2013). It's your fault [Video]. https://www.youtube.com/watch?v=8hCoNg_ajpY

Association for Progressive Communications. (2015). How technology issues impact women's rights: 10 points on Section J. <http://www.genderit.org/node/4262>

Ayed, N. (2013, Ocak 16). Delhi's voices, women and rape in India [CBCnews]. <http://www.cbc.ca/news/world/story/2013/01/15/f-vp-ayed-delhi.html>

BBC. (2012, Ekim 10). Malala Yousafzai: Portrait of the girl blogger. BBC news magazine. <http://www.bbc.com/news/magazine-19899540>

- Bhattacharjya, M., Birchall, J., Caro, P., Kelleher, D., & Sahasranaman, V. (2013). Why gender matters in activism: Feminism and social justice movements. *Gender & Development*, 21(2), 277–293. doi:10.1080/13552074.2013.802150
- Bly, L., & Wooten, K. (Eds.). (2012). *Make your own history: Documenting feminist and queer activism in the 21st century*. Los Angeles, CA: Litwin Books.
- Buskens, I., & Webb, A. (Eds.). (2009). *African women and ICTs: Investigating technology, gender and empowerment*. London, England: Zed Books.
- Buskens, I., & Webb, A. (Eds.). (2014). *Women and ICT in Africa and the Middle East: Changing selves, changing societies*. London, England: Zed Books.
- Buskens, I. (2013). Open development is a freedom song: Revealing intent and freeing power. In M. L. Smith & K. M. A. Reilly (Eds.), *Open development: Networked innovations in international development* (pp. 327–351). Ottawa, ON: IDRC.
- Butterwick, S., & Jubas, K. (2006). The organic and accidental IT worker: Women’s on-the-job teaching and learning experiences. In *Proceedings of the national conference of the Canadian association for the study of adult education*. Toronto, ON: York University. <http://www.casae-aceea.ca/sites/casae/archives/cnf2006/cnf2006.html>
- Carleton, S. (2012, December 26). #IdleNoMore: A longer view. *Canadian Dimension*. <https://canadiandimension.com/articles/view/idlenomore-a-longer-view1>
- Choudry, A., & Kapour, D. (Eds.). (2010). *Learning from the ground up: Global perspectives on social movements and knowledge production*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Cooks, L., & Isgro, K. (2005). The “cyber summit” and women: Incorporating gender into information and communication technology UN policies. *Frontiers*, 26(1), 71–89.
- Eimhjellen, I. S. (2014). Internet communication: Does it strengthen local voluntary organizations? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 43(5), 890–909.
- Elmborg, J. (2006). Critical information literacy: Implications for instructional practice. *The Journal of Academic Librarianship*, 32(2), 192–199.
- Eubanks, V. (2011). *Digital dead end: Fighting for social justice in the information age*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Evans, S., Perricci, A., & Roberts, A. (2013). “Why archive?” and other important questions asked by occupiers. In M. Morrone (Ed.), *Informed agitation: Library and information skills in social justice movements and beyond*. Sacramento, CA: Library Juice.
- FIDH - Fédération internationale des ligues des droits de l’Homme. (2014). *Egypt: Keeping women out: Sexual violence against women in the public sphere*. Report number: 630a. Paris, France: FIDH. http://www.fidh.org/IMG/pdf/egypt_sexual_violence_uk-webfinal.pdf
- Foroughi, B., & English, L. M. (2013). ICTs and adult education. In P. Mayo (Ed.), *Learning with adults: A reader* (pp. 153–160). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers
- Franklin, U. (1999). *The real world of technology*. Toronto, ON: House of Anansi.
- Gahlot, M. (2014, June 17). Despite tougher laws, India can’t shake rape culture. *USA Today*. <http://awid.org/Library/Despite-tougher-laws-India-can-t-shake-rape-culture>
- Gajjala, R., & Oh, Y. J. (Eds.). (2012). *Cyberfeminism 2.0*. New York, NY: Peter Lang
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the streets: Social media and contemporary activism*. London, England: Pluto Press.
- Gorman, S. (2008). Bursting the bubble: Internet feminism and the end of activism. *Feminist Media Studies*, 8(2), 220–223.
- Hafkin, N. J., & Huyer, S. (Eds.). (2006). *Cinderella or cyberella? Empowering women in the knowledge society*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.

- Hall, B. L., & Clover, D. E. (2005). Social movement learning. In L. M. English (Ed.), *International encyclopedia of adult education* (pp. 584–589). Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Hall, B. L., & Clover, D. E. (2006). Social movement learning. In R. Veira de Castro, A.V. Sancho, & P. Guimarães (Eds.), *Adult education: New routes in a new landscape* (pp. 159–166). Braga, Portugal: University of Minho.
- Hango, D. (2013, Aralık). Gender differences in science, technology, engineering, mathematics and computer science (STEM) programs at university. *Insights on Canadian Society, Statistics Canada, Catalogue no. 75-006-X*. <http://www.statcan.gc.ca/pub/75-006-x/2013001/article/11874-eng.pdf>
- Haraway, D. (1985). Manifesto for cyborgs. *The Socialist Review*, 80, 65–107.
- Haraway, D. (1991). *Simians, cyborgs and women: The reinvention of nature*. New York, NY: Routledge.
- Hargittai, E., & Shaw, A. (2014). Mind the skills gap: The role of Internet know-how and gender in differentiated contributions to Wikipedia. *Information, Communication & Society*, 18(4), 424–442.
- Hargittai, E., & Shaw, A. (2014). Mind the skills gap: The role of Internet know-how and gender in differentiated contributions to Wikipedia. *Information, Communication & Society*, 18(4), 424–442.
- Harouni, H. (2014). The sound of TED: A case for distaste. *The American Reader*. <http://theamericanreader.com/the-sound-of-ted-a-case-for-distaste/>
- Horsman, J. (2012). WWW.Net: Quest(ion)ing transformative possibilities of the web. In L. Manicom & S. Walters (Eds.), *Feminist popular education in transnational debates: Building pedagogies of possibility* (pp. 147–162). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- hooks, b. (2000). *Feminism is for everybody*. New York, NY: South End Press.
- hooks, b. (2013). Dig deep: Beyond lean in. <http://thefeministwire.com/2013/10/17973/>
- Irving, C. J., & English, L. M. (2009). Feminist network activism and education in Canada. *Proceedings of the 28th national annual conference of the Canadian association for the study of adult education* (pp.122–128). Ottawa, ON: Carleton University. <http://www.casae-aceea.ca/?q=archives>
- Irving, C. J., & English, L. M. (2011). Community in cyberspace: Gender, social movement learning and the Internet. *Adult Education Quarterly*, 61(3), 262–278.
- Jaeger, P. T. (2012). *Disability and the Internet: Confronting a digital divide*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers
- Kenix, L. J. (2008). Nonprofit organizations' perceptions and uses of the Internet. *Television and New Media*, 9(5), 407–428.
- Kraglund-Gauthier, W. L., Chareka, O., Murray Orr, A., & Foran, A. (2010). Teacher education in online classrooms: An inquiry into instructors' lived experiences. *The Canadian Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 1(2), 1–13. http://ir.lib.uwo.ca/cjsotl_rcacea/vol1/iss2/4/
- Lee, N., Irving, C., & Francuz, J. (2014). Community-embedded learning and experimentation: fostering spaces for transformative learning online. In A. Nicolaidis & D. Holt (Eds.), *Spaces of transformation and transformation of space: Proceedings of XI international transformative learning conference* (pp. 499–506). New York, NY: Teachers College, Columbia University. <http://transformativelearning.ning.com/page/proceedings-1>
- Livingstone, D. W. (2012). Probing the icebergs of adult learning: Comparative findings and implications of the 1998, 2004, and 2010 Canadian surveys of formal and informal learning practices. *Canadian Journal for the Study of Adult Education*, 25(1), 47–71. <http://journals.msvu.ca/index.php/cjsae>

- Lorde, A. (1984). *Sister outsider: Essays and speeches*. Freedom, CA: Crossing Press
- Mann, S. (2012). Idle no more is founded by 4 women. Retrieved from http://www.idlenomore.ca/idle_no_more_is_founded_by_4_women
- Mehra, B., Merkel, C., & Bishop, A. (2004). The Internet for empowerment of minority and marginalized users. *New Media and Society*, 6(6), 781–802.
- Onosaka, J. R. (2006). *Feminist revolution in literacy: Women's bookstores in the United States*. New York, NY: Routledge.
- Oyieke, L. I., Dick, A. L., & Bothma, T. (2013). Social media access and participation in established democracies and authoritarian states. *Innovation*, 47, 121–144.
- Peddle, K., Powell, A., & Shade, L. R. (2012). The researcher is a girl: Tales of bringing feminist labour perspectives into community informatics practice and evaluation. In A. Clement, M. Gurstein, G. Longford, M. Moll, & L. R. Shade (Eds.), *Connecting Canadians: Investigations in community informatics* (pp. 117–132). Edmonton, AB: Athabasca University Press.
- Pollitt, K. (2013, March 25). Who's afraid of Sheryl Sandberg? *The Nation*. Retrieved from <http://www.thenation.com/article/173238/whos-afraid-sheryl-sandberg>
- Reeve, C. (2014, March 9). One woman seeks to reclaim public space for all women in Egypt. *Community Times*. <http://communitytimes.me/one-woman-seeks/>
- Revkin, A. (2012, December 18). Two video views of science as a 'girl thing' [web log post]. *New York Times Dot Earth Blog*. http://dotearth.blogs.nytimes.com/2012/12/18/two-video-views-of-science-as-a-girl-thing/?_r=0
- Romanelli, F., Cain, J., & McNamara, P. J. (2014). Should TED Talks be teaching us something? *American Journal of Pharmaceutical Education*, 78(6), 113.
- Rosser, S. V. (2012). The link between feminist theory and methods in experimental research. In S. N. Hesse-Biber (Ed.), *Handbook of feminist research: Theory and praxis* (2nd ed., pp. 264–289). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Roy, C. (2004). *The raging grannies: Wild hats, cheeky songs, and witty actions for a better world*. Montreal, QC: Black Rose Books.
- Royal, C. (2008). Framing the Internet: A comparison of gendered spaces. *Social Science Computer Review*, 26(2), 152–169.
- Selwyn, N., & Facer, K. (2007). *Beyond the digital divide: Rethinking digital inclusion for the 21st century*. Bristol, England: Futurelab. <http://www.nfer.ac.uk/publications/FUTL55/FUTL55.pdf>
- Selwyn, N., Gorard, G., & Furlong, J. (2006). *Adult learning in the digital age: Information technology and the learning society*. London, England: Routledge.
- Scott, A., & Page, M. (2001). Change agency and women's learning: New practices in community informatics. In L. Keeble & B. D. Loader (Eds.), *Community informatics: Shaping computer-mediated social relations* (pp. 147–174). London, England: Routledge.
- Shade, L. R. (1996). *Report on the use of the Internet in Canadian women's organizations*. Ottawa, Ontario, Canada: Status of Women Canada, Government of Canada.
- Shade, L. R. (2004). Bending gender into the net: Feminizing content, corporate interests, and research strategy. In P. N. Howard & S. Jones (Eds.), *Society online: The Internet in context* (pp. 57–70). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Smith, L. (2013). Towards a model of critical information literacy instruction for the development of political agency. *Journal of Information Literacy*, 7(2), 15–32.

- Smith, M. M. (2007). Nonprofit religious organization web sites: Underutilized avenue of communicating with group members. *Journal of Media and Religion*, 6(4), 273–290
- Te'eni, D., & Young, D. R. (2003). The changing role of nonprofits in the network economy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(3), 397–414.
- Toboso, M. (2011). Rethinking disability in Amartya Sen's approach: ICT and equality of opportunity. Thematic issue on ICT and the capability approach. *Ethics and Information Technology*, 13(2), 107–118.
- Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Van Zoonen, L. (2001). Feminist Internet studies. *Feminist Media Studies*, 1(1), 67–72
- Vehviläinen, M., & Brunila, K. (2007). Cartography of gender equality projects in ICT: Liberal equality from the perspective of situated equality. *Information, Communication & Society*, 10(3), 384–403.
- Vivek, A., & Antony, M. J. (2014). Information and communication technology for women empowerment. *Women's Link*, 20(3), 26–29.
- Walter, P. (2007). Adult learning in new social movements: Environmental protest and the struggle for the Clayoquot sound rainforest. *Adult Education Quarterly*, 57(3), 248–263.
- Wieringa, S. E. (Ed.). (2008). *Traveling heritages: New perspectives on preserving and sharing women's history*. Amsterdam, The Netherlands: Aksant.
- Wohlsen, M. (2012, June 4). Women engineers trace tech gender gap to childhood. *The Huffington Post*. http://www.huffingtonpost.com/2012/06/04/women-engineers_n_1568695.html
- Young, J. R. (2012, April 3). For archivists, 'occupy' movement presents new challenges [Blog post]. *The Chronicle of Higher Education Wired Campus Blog*. <http://chronicle.com/blogs/wiredcampus/for-archivists-%e2%80%99occupy%e2%80%99-movement-presents-newchallenges/35929>
- Yousafzai, M., with Lamb, C. (2013). *I am Malala: The girl who stood up for education and was shot by the Taliban*. New York, NY: Little, Brown & Co.
- Zaghloul, N. S. (2013). Day 8/16 of activism against gender violence: Fighting back-reclaiming the 'public.' Women living under Muslim laws. <http://w2ww.wluml.org/ar/node/8392>
- Zerehi, S. S. (2014, Ağustos 19). Michael Brown's shooting in Ferguson lost on social media: Filters used by Facebook helped to bury news about Michael Brown's shooting. *CBC News: Technology & Science*. <http://www.cbc.ca/news/technology/michael-brown-s-shooting-in-fergusonlost-on-social-media-1.2740014>

¹ Leona M. English ve Catherine J. Irving, *Feminism in Community Adult Education for Transformation*, içinde, "Network Feminism and Social Movement Learning," Sense Publishers: Rotterdam/Boston/Taipei, 2015, s. 57-75. Makalenin Türkçeye çevrilmesine izin veren yazarlara ve yayınevine teşekkür ederiz.

² İngilizcesi "*temperence movement*" olan ve 19. ve 20. yüzyıllarda Amerika'da aktif olan bu hareket, en genel ifadeyle alkol tüketiminin ve satışının düzenlenmesini talep etmiştir. Bu hareketin izlediği yöntemlerin kadınların oy hakkı mücadelesi için de yol gösterici olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu hareket, daha sonra oy hakkı mücadelesi içerisinde de yer alacak Susan B. Anthony, Elizabeth Cady Stanton gibi kadın liderler de ortaya çıkarmıştır. Ç.N.

³ Bilgisayar programı yazılımcısı anlamına gelen İngilizce "programmer" kelimesi ile erkek kardeş anlamına gelen "brother" veya bunun gündelik argoda kullanılan şekli "bro" kelimesini birleştirerek program üreten kişilerin erkek olması ve bu çalışma ortamının bir tür erkek kardeşlik ortamı olmasına gönderme yapıldığı söylenebilir. Ç.N.

⁴ Bkz <https://www.takebackthetech.net/>

⁵ Ada Lovelace Günü kadınların bilim, teknoloji, mühendislik ve matematikte kazandıkları başarıların kutlandığı uluslararası bir gündür. Her yıl Ekim ayının ikinci salı günü kutlanır. Ç.N.

⁶ İçeriği pek çok kullanıcı tarafından oluşturulan internet sitelerinin yazarları veya editörlerinin bir araya gelip, var olan içerikleri hep birlikte değerlendirdikleri, güncelledikleri veya düzenledikleri etkinlikler. Ç.N.

⁷ Bkz. <https://royalsociety.org/events/2012/wikipedia-workshop/>

⁸ Bkz: <http://www.womenpowerconnect.org/>

⁹ Hareketin ve sloganın İngilizce adı “Idle No More Türkçeye “artık beklemek yok” şeklinde çevrilebilir. Ç.N.

¹⁰ Bkz. <http://idlenomore.ca>

¹¹ 1995 Birleşmiş Milletler Dördüncü Kadın Konferansı sonucunda yayımlanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ile kurulan ortak platform. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> Ç.N.

¹² <https://www.awid.org/>

¹³ Bkz <http://www.interviewmagazine.com/art/guerrilla-girls#/>